

II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONA ERİŞİNİN 80.YILI

BELGELER, MEKTUPLAR VE RÖPORTAJLAR IŞIĞINDA

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKLER

SAVAŞ, ESARET, İLTİCA

TİMS Tarih



ALİ SATAN

GİRİŞ

YENİ BİR DÜNYA SAVAŞI

BAŞLARKEN

1 Eylül 1939 Cuma...

Hitler, ordusuna şu günlük emri verdi:

Polonya devleti, arzu ettiğim komşuluk münasebetlerinin barışçıl bir şekilde hallini reddetti. Ve silaha müracaat eylemektedir. Polonya'daki Almanlar kanlı bir tedhiş [terör] hareketiyle takip ediliyor ve yuvalarından kovuluyor. Büyük bir devlet için müsamaha edilemeyecek [hoşgörü gösterilemeyecek] bir sürü hudut ihlalleri Polonyalıların Almanya'nın hudutlarına artık riayet etmek [bağlı kalmak] istemediklerini ispat ediyor.

Bu çılgınlığa bir nihayet vermek için şiddete şiddetle mukabele etmekten [karşılık vermekten] başka elimde bir çare kalmamıştır. Alman ordusu Alman milletinin şerefi ve hayati hakları uğrunda azami azimle çarpışacaktır. Her askerin büyük ve ebedi olan cengaverlik ananesini [geleneğini] sonuna kadar yapmasını bekliyorum. Daima ve bütün vaziyetlerde hatırınızda

tutunuz ki, büyük nasyonal sosyalist Almanya'nın mümessillerisiniz [temsilcilerisiniz].¹

Alman ordusunun saldırısına maruz kalan Polonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Moscicki ise aynı gün milletine hitaben şu bildiriye yayımladı:

Bu gece asırlık düşmanımız, Polonya devletine karşı taarruz hareketine başlamıştır. Bunu Tanrı'nın ve insanların önünde müşahede ederim [gözlemlerim]. Bu anda, hürriyetini, istiklalini ve şerefini müdafaa eden Polonya milletin başkumandanının etrafında toplanarak Polonya-Almanya münasebatı [ilişkileri] tarihinde birçok kereler emsali görüldüğü üzere mütearıza [hakkımıza tecavüz edene] layık olduğu cevabı vereceğine kani olarak [inanarak] bütün vatandaşlara hitap ediyorum. Bütün Polonya milleti mukaddes ve doğru davasındaki mücadelesinde ordusu ile birlikte kat'i [kesin] zafere doğru savaşta yan yana yürüyecektir.²

Anadolu Ajansı'nın Londra'dan bildirdiğine göre Büyük Britanya Başbakanı Chamberlain Avam Kamarası'nın olağanüstü birleşiminde “Başlamakta olan harbin mesuliyeti, bir tek adama, ihtiras için dünyayı sefalet boğan Alman Şansölyesi'ne aittir” dedikten sonra seferberlik ilan edildiğini duyurmuş ve 18-41 yaş aralığındaki bütün erkekleri askere çağırmıştı. Chamberlain, Alman kıtalarının Polonya'dan çekilmesi garanti edilmezse İngiliz Hükümeti'nin tereddütsüz

* Bu ve bundan sonraki birinci el kaynaklardan yapılan alıntılar günümüz Türkçesinin imla kurallarına uygun olarak düzenlenmiştir. Bugün yaygın olarak kullanılmayan kelimelerin günümüz Türkçesi karşılıkları köşeli parantez içinde verilmiştir.

1 *Ayın Tarihi*, İçişleri Bakanlığı Basın Genel Direktörlüğü, Sayı: 70, 1939, s. 196.

2 *A.g.e.*, s. 203.

taahhütlerini yerine getireceğini vurguladığı konuşmasını şöyle bitiriyordu: “İngiltere vicdanı müsterih [rahat] olarak, dominyonların yardımı ve bütün dünya ekseriyetinin manevi müzaheretini [yardımı] ile, sonuna kadar mücadeleye devam edecektir.”³

Paris’te Millet Meclisi 2 Eylül 1939 günü saat 15.10’da toplanmıştı. Toplantıyı açan Meclis Başkanı Herriot, Alman saldırısının bir meydan okuma olduğunu söyleyerek Polonya’nın cesaretini övmüş, Sovyetler Birliği’nin siyasetini eleştirmiş, Fransa’nın Polonya’ya olan kardeşçe ve içten bağlılığını kaydederek Fransa’nın tehlikeyi cesaretle karşıladığını söylemişti. Herriot’un “İngiltere ile Fransa’nın yalnız bir vücut değil bir ruh” olduğunu dile getirmesi de mecliste ayakta şiddetle alkışlanmıştı.⁴

Fransız Cumhurbaşkanı’nın mecliste okunan açıklamasında ise “Almanya ve Polonya müzakere etmek üzere idiler. Fakat Almanya, Polonya’ya hücum etmiştir. İngiltere ve Fransa beyhude yere [boşuna] anlaşmazlığın önüne geçmeye çalışmışlardır. Almanya, dünya vicdanının sesini işitmediği takdirde, anlaşmazlık devam edecektir. Fransa, taahhütlerine sadık olarak her şeye azmetmiş bulunmaktadır” denilmişti.⁵

1 Eylül 1939 tarihinde sabaha karşı saat 04.45’te Almanya Polonya’ya savaş ilan etmeksizin taarruza başladı. Bunun üzerine 3 Eylül’de Fransa ve İngiltere, Almanya’ya savaş ilan etti. 5 Eylül günü ABD tarafsızlığını ilan etti. 1939’un 7 Eylül’ünde Güney Afrika, 9 Eylül’ünde de Kanada, İngiltere ile birlikte hareket edeceğini açıkladı. İngiliz İstihbarat

3 *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1939.

4 *Akşam*, 3 Eylül 1939.

5 *Akşam*, 3 Eylül 1939.

Bakanlığı'nın 16 Eylül 1939 günü seferberlik hakkında yayımladığı bildiride ise harp kabinesinin savaşın en az 3 yıl devam edeceğini öngördüğü belirtildi.⁶

Avrupa'da kıyamet kopuyordu...

17 Eylül'de Sovyetler Birliği Doğu Polonya'ya girdi ve Polonya 10 gün sonra 27 Eylül'de teslim oldu. 28 Eylül'de Almanya-Sovyetler Birliği arasında sınır dostluk anlaşması imzalandı. 6 Ekim'de Hitler Alman Meclisi'nde "Barış Öneri"sinde bulundu ancak 10 Ekim'de Fransa, 12 Ekim'de de İngiltere bu öneriyi reddetti. Bu arada 19 Ekim'de Türk-Fransız-İngiliz Yardımlaşma Paktı imzalandı. 3 Kasım'da ABD Kongresi tarafsızlık kanununu İngiltere lehine değiştirdi. 7 Kasım'da Belçika ve Hollanda savaş yanlısı ülkelere arabuluculuk önerdi fakat 12 Kasım'da İngiltere ve Fransa tarafından bu öneri reddedildi. 13 Kasım'da bu kez Romanya Kralı Carol arabuluculuk önerisinde bulundu ama bu öneriyi



de 16 Kasım'da Hitler reddetti. 30 Kasım 1939'da Sovyetler Finlandiya'ya taarruza başladı.⁷

Türk basını büyük savaş ilgiyle takip ediyordu...

2 Eylül 1939'da Ankara'da yayımlanmakta olan *Ulus* gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay, "Harp" başlıklı yazısında şu satırları yazmıştı:

Nihayet büyük facia başlamıştır. Anşlus ve Südetler meselesinde olduğu gibi, Danzig ve koridor davasını da münhasıran [özellikle] kendi diktası altında halletmek isteyen Almanya, Leh mukavemeti [direnişi] karşısında yirminci asrın ikinci ağır mesuliyetini deruhte etti [üstlendi]. Dün sabah şafakla beraber gamalı haç orduları Leh topraklarına girmiştir.⁸

Aynı gün İstanbul'dan yayımlanmakta olan *Yeni Sabah* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, daha savaşın ilk gününde yaptığı yorumda savaşın sonunu görmüştü. Tecrübeli yazar "Tecavüz" başlığını koyduğu makalesinde şöyle yazıyordu:

Lehistan'ın hürriyet ve istiklaline karşı üçüncü Reich hazırladığı vahşi ve barbar suikast bütün çirkinliği ile kendisini meydana vurdu. Führer'in kumanda ettiği Cermen cengaverleri zengin yağma hülyalarına kavuşmak ümidi ile muhakkak bir felakete doğru koşuyorlar ve vatanlarını da karanlık ve acı maceralara sürüklüyorlar. Çünkü bütün beşeriyetin [insanlığın] nefret ve istikrahla [tikintiyle] karşıladığı bu harp, muhakkak ki Almanya'nın mağlubiyeti ve Nasyonel-Sosyalizm'in kabusunun ezilmesi ile bitecektir.⁹

7 Hans-Adolf Jacobsen, *Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)*, çev. İbrahim Ulus, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1989), s. 9-13.

8 Falih Rıfkı Atay, "Harp Başladı", *Ulus*, 2 Eylül 1939.

9 Hüseyin Cahit Yalçın, "Tecavüz", *Yeni Sabah*, 2 Eylül 1939.

yeni bir felaketli devrin eşiğine maalesef adım attı.” Değerlendirmesini yapmıştı.¹²

4 Eylül 1939 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Abidin Daver “Başlayan Harp Karşısında” başlıklı köşe yazısında: “Bizim nesiller için ne elimdir ki 25 yıl fasıla [ara] ile ikinci bir umumi harbin şahidi oluyoruz.” diyordu. Daver, daha erken tarihli bir yazısında Fransız ordusu için övgüler düzmüştü:

İngiliz-Fransız donanmaları denizlere hakimdir. Fransız ordusu her bakımdan dünyanın en mükemmel ordusudur... Fransa bugün 1914'tekinden daha kuvvetli ve daha hazırlıklıdır. Bu devlet, büyük harpte, donanması hariç, müstemleke efradıyla [sömürge fertleriyle] beraber 8.410.000 kişi silah altına almıştı. Şimdi yalnız Fransa'da eli silah tutan 8 milyon vardır. Müstemlekeler [sömürgelerin] 60 milyona yakın nüfusu ile Fransa'ya en az 2 milyon asker ve sayısız işçi temin edecektir.¹³

Daver: “Harbin neticesinde haksız kuvvete karşı isyan eden hakkı ve kuvveti bir araya toplamış bulunan tarafın muzaffer olacağını ümit ve kabul eylemekte hata yoktur.” görüşündeydi.¹⁴

Savaş ilan etmeksizin Polonya'ya saldırdığında Almanya'nın 34'ü hazır 7'si Eylül ortasında savaşa katılacak olan toplam 45 piyade tümeni bulunuyordu. Polonya'nın ise 38 piyade tümeni mevcuttu. Almanya'nın 6'sı hazır 1'i Eylül ortasında savaşa katılacak olan toplam 7 zırhlı tümeni varken Polonya'nın hiç zırhlı tümeni yoktu. Almanya'nın 3200 tankına karşılık Polonya'nın 600 kadar tankı hazırды. Asıl fark

12 Vâ-Nû, “İkinci Dünya Harbi Başlarken”, *Akşam*, 2 Eylül 1939.

13 Abidin Daver, “Başlayan Harb Karşısında”, *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1939.

14 Aynı yer.

ise hava kuvvetlerinde ortaya çıkıyordu. Almanya'nın 1176 bombardıman uçağına karşılık Polonya'nın 146 uçağı vardı ve bunların ancak yarısı modern bombardıman uçağı idi.¹⁵

İngiliz basını savaşa hürriyet ve insanlığı kurtarmak için girdiklerini ilan etti... Londra'da yayımlanan *Times* gazetesinin 4 Eylül 1939 tarihli nüshası: "Almanya'nın hudutsuz salahiyetlere [yetkilere] sahip diktatörü, İngiliz ve Fransız milletlerine kendisine mukavemet etmekten [karşı koymaktan] ve kendisini yere sermekten başka takip edebilecekleri bir yol bırakmamıştır..." derken *Daily Telegraph* gazetesi ise: "Biz harbe beşeriyetin [insanlığın] hürriyetini muhafaza etmek için Nazi rejimini ortadan kaldırmak kanaatiyle giriyoruz," diye yazıyordu. *Daily Herald* da benzer düşünceleri şöyle açıklıyordu: "Biz, Avrupa'yı altüst etmek isteyen zulme karşı mücadele ediyoruz. Biz, hürriyet için, hüsnü niyet ve müsamaha için, insanlar arasında aklın hâkim olması için mücadeleye girişmiş bulunuyoruz. Merhametsiz ve prensipleri asla kale almayan bir adamın emriyle küçük milletlerin imhasına gidildiği bir sırada lâkayt bir seyirci gibi bir kenarda kalmak, harpten daha müthiş bir feragat olur."¹⁶

Fransız basını ise savaş yoluyla barışı tesis edeceklerinden bahsediyordu... 4 Eylül 1939 tarihli Paris gazeteleri harp kararı ve heyecanını sayfalarına yansıtmıştı. *Le Journal* gazetesi "41 milyon Fransız Şansölye Hitlerlere hitap ediyor" başlıklı yazısında: "Harp yoluyla barışa gideceğiz, çünkü bize ancak bu yolu bıraktınız. Bir kere daha dünya yüzündeki milletlerin

15 Jacobsen, *Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)*, s. 10. Ayrıca bkz. Sezen Kılıç, *Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010).

16 *Ayın Tarihi*, Sayı: 70, s. 288.

çoğu bizi takip edecektir. Bay Şansöyle, bunu böyle biliniz. Bu sefer bahsolunan mevzu Danzig değildir. Silahlarınızı ebediyen kırmaktır. Sulhü fethetmek istediğimizden ve bunu ancak silahlarımızla yapabileceğiz. Kuvvetimiz namağluptur.” derken *Exelsior* gazetesi: “(...) şimdiye kadar dökülmüş ve bundan sonra dökülecek olan bütün kanlar Hitler’in başına dökülecektir. İkinci Wilhelm de aynı canı deliliği yapmış idi. Bu hareketin kendisini nasıl bir akıbete sevk etmiş olduğunu bilir,” ve *Matin* gazetesi de “Bu sefer, harbi çıkaran adamı cezadan kurtaracak Doorn ve milletin yeniden oynamasına müsaade edecek Versailles bulunmayacaktır,” satırlarıyla savası karşılamıştı.¹⁷

Çok geçmeden Rus menfaatleri için Sovyetler Birliği de savaşa karışacağını açıkladı... 14 Eylül 1939 tarihinde Moskova’dan Tass Ajansı endişe verici haberler geçiyordu. Ajansa göre son günlerde Leh askerî uçakları Sovyet hava sahasını ihlal ediyorlardı. Haberde Polonya uçaklarının Sovyetler Birliği topraklarının iç kısımlarına girmeye çalıştıkları kaydedilmişti.¹⁸

16 Eylül’de Anadolu Ajansı, Moskova’nın sesi olan *Pravda* gazetesinde Ukrayna ve Batı Bielorussia’daki Polonya eyaletlerinin “Rusların baskı altında” tutuldukları haberinin yer aldığını duyurdu. Aslında bu haberler Polonya’nın boşaltması hâlinde bu bölgelerin Alman kontrolüne bırakılmayacağının işareti olarak değerlendiriliyordu.

17 Eylül’de Alman ajansının bildirdiğine göre Sovyet Hükümeti, Polonya Büyükelçisi’ne nota vererek Rusya’nın

17 *A.g.e.*, s. 289-290.

18 Vladimir Karpov, *Russia At War 1941-1945*, (London: Stanley Poul&Co. Ltd., 1987).

menfaatlerini açıkladı ve Doğu Polonya'da yaşayan Ukraynalı azınlıkları korumak için Kızıl Ordu'ya pazar sabahı saat 6'da Polonya'ya girme emri verildiği bildirildi. Anadolu Ajansı'nın Moskova'dan bildirdiği ayrıntıya göre Polonya Büyükelçisi notayı almak istememişti. Reuter Ajansı, Moskova Radyosu'nun Sovyet kıtalarının Polonya hududunu geçtiğini bildirdiğini duyurdu. İsveç kaynaklarına göre ise Polonya kıtaları ile Sovyet birlikleri her yerde muharebe hâlindeydi. Anlaşılan Sovyetler Birliği, işgalini, Polonya Hükümeti'nin ortadan kalkmasına bağlama gayretindeydi. Hâlbuki 17 Eylül itibariyle Polonya Hükümeti'nin görevinin başında olduğu, Paris'teki Polonya büyükelçiliğince duyurulmuştu.

Anadolu Ajansı, Sovyet ordusunun Polonya'ya girdiğini ve Hollanda basınının Sovyet notasını özel baskıyla duyurduğunu bildirdi. Paris'ten yapılan açıklamaya göre Sovyetler'in Polonya'ya müdahalesi Fransa ile İngiltere'nin sonuna kadar şiddetle muharebe konusundaki kararını değiştirmemişti. İngiliz İstihbarat Bakanlığı'nın 18 Eylül 1939'daki açıklaması da İngiliz Hükümeti'nin Polonya'ya karşı olan taahhütlerini yerine getireceğini ve netice elde edilinceye kadar bütün enerjisi ile harbe devam etmek kararında olduğunu teyit etmişti.¹⁹

29 Eylül günü Anadolu Ajansı Moskova'dan bildirdiği haberle, Alman-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması'nın imzalandığını duyurdu. Bu sürpriz anlaşmayla Polonya iki devlet arasında taksim ediliyor ve Alman-Sovyet dostluğu teyit ediliyordu.

Moskova'dan Tass Ajansı'nın 16 Eylül 1939 günü bildirdiğine göre Japon Büyükelçi Togo ile Sovyetler Birliği

19 *Ayın Tarihi*, Sayı: 70, s. 318.



Moskova'da Alman-Sovyet Antlaşması imzalanırken. Antlaşmayı imzalayan Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, arkada beyaz ceketli Josef Stalin, arkada solda Nazi Dışişleri Bakanı Ribbentrop. (United States Naval Academy, and Wide World Photos. 0949 - Moscow - Molotov Signs... 1939-08. <https://jstor.org/stable/community.34260846>.)

Hariciye Halk Komiseri arasında yapılan müzakereler sonunda Japon-Mançu ve Sovyet-Moğol tarafları arasında da anlaşma sağlanmıştı. Buradaki çatışmaya 16 Eylül tarihinde son verildi. Taraflar bir komisyon teşkil ederek hudut ihtilafını sonlandıracaktı.²⁰

Gazetedeki haberlere göre Japon-Sovyet itilafını Alman gazeteleri sevinçle karşılamışlardı. Fransız gazetelerinde de konu yer almış, *Ordre* gazetesinden Pertinaks şu cümleleri kaydetmişti:

Garpte başımıza gelenlerden cesaret alan Japonya Şanghay'da daha itilafgiriz [uzlaşmacı] davranarak İngiliz ve Fransızları dostane fikirlerini kabul etmeleri ve Çin'den asker ve gemilerini çekmeleri için gittikçe daha ziyade tazyik etmektedir [zorlamaktadır]. Bununla beraber Japonlar Amerika'nın

20 A. Şükrü Esmer, "Sovyet-Japon Anlaşması", *Ulus*, 18 Eylül 1939.

sahneye çıkmasına mâni olmak için ihtiyatlı bir surette hareket ediyorlar. Bütün mesele Washington'a bağlı görülüyor.²¹

19 Eylül tarihli bütün Japon gazeteleri durumun olumsuz olduğu yönünde haberler yapmıştı. Resmî Japon derneklerinin görüşüne göre bu münasebetler hiç de iyimser bir mahiyet taşımıyordu. Gazeteler Amerika'nın Japonya'ya karşı düşmanca bir tavır aldığını belirterek şu ifadelere yer verdi:

Amerika uzak şarktaki yeni vaziyeti tanımamakta ve Çin'deki hak ve menfaatlerini 9 devlet muahedesi esası üzerine müdafa etmekte ısrar ediyor. Amerika şimdiye kadar Çin'deki menfaatlerinin zarar gördüğü iddiası ile 600 hadiseyi protesto etmiştir. Avrupa harbinin başından beri -ki İngiliz ve Fransız nüfusu gerilemiş olduğundan- Amerika Çin'deki faaliyetini bir kat daha artırdı. Öyle ki Japonya ile Amerika arasındaki gerginlik artmıştır.²²

Bir başka Japon gazetesi *Kokumin Şimbun* ise: “Eğer Amerika şimdiki siyasetinde devam edecek olursa Japonya hayati menfaatlerini müdafaaya mecbur kalacaktır,” diyordu.²³

Türk dışişlerinde ise savaşa dair hazırlıklara çok önceden başlanmıştı... Avrupa'da savaş patlamadan yaklaşık 16 ay önce, Mustafa Kemal Atatürk hayattayken, 4 Mayıs 1938'de Dışişleri Bakanlığı'ndan büyükelçilere bir genelge gönderilmişti. “Batı Demokrasilerine Katılma Kararı” başlıklı bu genelgede: “Dünya siyasi vaziyetinin son zamanlarda süratli inkişafı [gelişimi] önünde Cumhuriyet Hükümeti memleketin emniyeti esasına istinaden [dayanılarak] haricî [dış] siyasetini,

21 A. Şükrü Esmer, a.g.m.

22 “Rus-Japon Anlaşması”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1939.

23 Aynı yer.

bu gelişmelerin icaplarına uydurmak zaruretini duymaktadır” deniyordu. Mevcut gelişmeler karşısında Türkiye’yi ilgilendiren, Türkiye siyasetine etki eden hadiseler ve bunların anlamı ise şöyle açıklanıyordu:

Cumhuriyet Hükümeti Hitler rejiminin bidayetinden [başlangıcından] beri Almanya’da görülen dinamizmi tam bir bitaraflıkla [tarafsızlıkla] karşılamış ve bilahare [sonradan] Roma ve Berlin arasında hasıl olan takarrübü [ortaya çıkan yakınlaşmayı] aynı suretle telakki ederek [sayarak] bu iki devletle ve bilhassa Almanya ile iktisadi bağların çoğalttığı dostluk münasebetlerine [ilişkilerine] büyük devletlerle olan ihtilaflarını [anlaşmazlıklarını] kendilerine bırakarak idame etmekten [sürdürmekten] hali kalmamıştı [geri durmamıştı].

Almanya’nın ırki genişlemesi, Cemiyet-i Akvam nazariyesinin iflasından beri teessüs eden [ortaya çıkan] yeni konsepsiyonların [oluşumların] bir icab-ı zarurisi [zorunlu sonucu] idi. Ve Türkiye buna karşı lakayt [ilgisiz] kalmış ve fiili ve hukuki vaziyetleri olduğu gibi kabul ederek Almanya’ya dostluğunun müspet [olumlu] delillerini de vermiştir.

Hadisatın [olayların] bu inkişafı [gelişimi] Münih’e kadar devam etmiş “südet” bölgesinin işgali, Münih mukarreratı [kararları], büyük devletler arasında uzlaşma teşebbüsleri tarafımızdan aynı tarafsızlıkla takip olunmuştur.

Almanya siyasetinin bizim için ilk calib-i dikkat tezahürü [dikkat çekici oluşumu] Çek devletinin ortadan kaldırılmasıyla başlamıştır. Hitler’in ırk nazariyesi [teorisi], hayati saha nazariyesine [teorisine] inkılap etmeye [dönüşmeye] başlamakla mücavir [komşu] ve daha uzak devletleri, genişlemenin hangi yeni nazariyeler [teoriler] altında nereye kadar gideceğini düşünmeye sevk etmiştir. Bununla beraber Türkiye, Çek meselesini

de Almanya ile olan münasebatına [ilişkilerine] tesir icra edecek [etki edecek] bir unsur telakki etmemiştir [saymamıştır].

Hadisatın [Olayların] endişeye şayan [endişe verici] olan inkişafı [gelişmesi] asıl bundan sonra Almanya'nın, Romanya'ya cebren [zorla] kabul ettirdiği iktisadi anlaşma ve bunu yakından takip eden müttefiki İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ile başlamış ve AXE devletlerinin ne vasıtalarla ne hedefe vasıl olmak istediğini nazarımızda tebarüz ettirmiştir [göstermiştir]. Almanya, iktisadi "domination"u [hâkimiyeti], İtalya'nın stratejik işgali ile perçinlediği anda Garp devletlerinin ataletten [uyuşukluktan] çıkarak belirtilen büyük tehlikeyi önlemek istedikleri görülmüştür. Balkan yarımadası üzerine şimalden [kuzeyden] ve garpten [batıdan] vaki olan [gerçekleşen] tecavüzi hareket hangi merhalelerden [aşamalardan] geçerse geçsin memleketimizi tehdit eden bir hareket olarak telakki edilmek tabiidir [sayılması doğaldır].

Balkan Antantı'nı zayıflatmak ve binnetice [sonuçta] Bulgaristan'ı ümitlere sevk ederek yarımadanın emniyetini bozmak iktisadi herhangi bir ihtiyaç mevcut olmadığı hâlde esasen mevcut bir tahakküm [zorbalık] vaziyeti askeri işgale tahvil etmek [çevirmek] umumi [genel] bir kombinezonun çok seri inkişafa [gelişmeye] müsait merhalelerini [aşamalarını] teşkil etmekte bulunmuştur ki bunun önünde emniyet tedabiri [tedbirleri] almakta gecikmek memleketi telafisi mümkün olmayan azim [büyük] tehlikelere ilca etmek [zorlamak] demek olurdu.

Bugün Türkiye'nin coğrafi mevkii, askerî vaziyeti alınacak emniyet tedbiri için de kendisine büyük bir rol verirken yarının tehlikeleri önünde bu rolün icabını yapmaktan çekinmekle hükümetimizin, millete karşı olan vazifesini hakkıyla yapmamış olması gibi bir netice hasıl olacağı tabiidir [oluşacağı doğaldır]. Cumhuriyet hükümeti daha ikinci Refik Saydam kabinesinin

teşekkül [kurulması] anında haricî siyaset programını tam bir bitaraflığa istinat ettirirken [tarafsızlığa dayandırırken] bir aylık hadisat [olaylar] bu bitaraflığını [tarafsızlığını] olduğu gibi muhafazasına imkân kalmadığını ve kurulan emniyet cephesine Türkiye'nin iltihakı [katılması] bizzarure [zorunlu] olduğunu göstermiştir.

İngilizlerle müzakeratımız [görüşmelerimiz], politikamızın açıkça onların tarafına temayülü [eğilimi] esası üzerinde inkişaf ediyor [gelişiyor]. Fransızlarla aynı esaslar dairesinde münasebata [ilişkilere] girilmektedir. Sovyetlerle de mevcut dostluğu ileri götürmek mukarrer bulunuyor [kararlaştırılmıştır]. Elyevm [Şimdiye kadar] İngiltere ile devam etmekte olan görüşmeler müspet [olumlu] sahada cereyan etmektedir. Muhaverelerimiz [karşılıklı konuşmalarımız] esnasında Türkiye'nin siyasetinde amil [etken] olan bu anasıra [unsurlara] dayanarak lüzum hasıl oldukça [gereklikçe] izah etmeye mezun [izinli] olduğunuzu tamamen arz ederim.²⁴

Tecrübeli Büyükelçi Zeki Kuneralp, bir telgrafında genelleğe doğrultusunda tespit edilen Türkiye'nin dış politikasını “dünya siyasi vaziyetinin son zamanlardaki süratli inkişafı [gelişimi]” şeklinde izah etmişti. Hükümet, harbin yakında patlak vereceğine kanaat getirmiş, Türkiye'nin bu harpte saldırıya uğrama ihtimali de yüksek görülmüştü. Siyaset bu iki neticeye göre düzenlenmiş; böylece o zamana kadar büyük devletlerle ilişkilerinde uyguladığı tarafsızlık siyasetini bırakmaya ve saldırıyı önlemek amacıyla kurulan güvenlik cephesine katılmaya karar verilmişti.²⁵

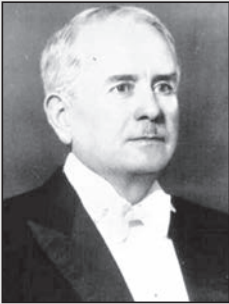
24 Zeki Kuneralp, *Sadece Diplomat Anılar-Belgeler*, (İstanbul: İSİS, 1999), s. 180-181.

25 A.g.e., s. 182.

Dışişleri Bakanlığı'nın büyükelçilere gönderdiği bu genelgeden yaklaşık bir yıl sonra Avrupa'da yaşanan gelişmeler TBMM'de gündeme gelmiş; 18 Nisan 1939'da İstanbul mebusu ve tecrübeli komutan Kâzım Karabekir Paşa şu değerlendirmeyi yapmıştı:

Bugün cihanın siyasi tablosu, totaliter devletlerle demokrat devletler arasında büyük bir cihan harbine girildiğine -zannedirim- şüphe bırakmıyor. Yani, ortada Alman-İtalyan Grubu ile, İngiliz-Fransız Grubu karşı karşıyadır. (...) Harp gün ve saat meselesidir. Almanya bir tarafta İtalya bir tarafta. Biz daha ne para aldık ne mühimmat! Böyle bir zamanda biz reklam yapacağız. Başka birisi için harbe gireceğiz. Harp patlarsa İngilizler bize nereden silah ve mühimmat göndereceklerdir? Bizim garp devletleriyle yolumuz kapanmış olacaktır. Şu hâlde imkân yok mudur ki biz böyle bir şeye girmek için mademki harp 48 saat içinde de çıkabilir, böyle bir beyannamenin neşrinden evvel bize ne lazımsa bunları mübayaa edelim [satın alalım].²⁶

Kâzım Karabekir'in Günlüğünden...



1 Eylül 1939 Cuma

Harp başladı. Bu sabah müttefikleriyle beraber Almanya 3 koldan Lehistan'a [Polonya] taarruza başladılar. İngiltere kralı İsmet'e hususi bir mesaj göndermiş. İsmet, Mareşal ile bir müddet görüşmüş, öğleden sonra heyet-i vekile Mareşal'in de huzuruyla iki saat konuşmuşlar...

26 Kâzım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgarları II. Dünya Savaşı, CHP Grup Tartışmaları*, Yay. Haz. Faruk Özerengin, (İstanbul: Emre Yayınları, 1995), s. 63, 66.

3 Eylül 1939 Pazar

11'de İngiltere, 17'de Fransa Almanlarla harbe girdi.

5(4) Eylül 1939 Pazartesi

Vekiller heyeti toplanmış ve hava taarruzlarına karşı pasif koruma talimatnamesi tasdik edilmiş ve bugünden itibaren meriyete [yürürlüğe] girmiş...²⁷

Türkiye'nin eski başbakanlarından Rauf Orbay²⁸ 5 Eylül'de İngiltere Bahriye Nazırı Winston Churchill'i ziyaret etmişti. Churchill konunun önemine binaen o görüşmeyi hatıratına özel bir ek olarak almıştı. Orbay'a şunları söylediğini aktarıyordu:

Türkiye Rusya tarafından tehdit edildiği takdirde, İngiliz hükümeti Türkiye'nin daveti üzerine bazı şartlar dâhilinde Türkiye'ye yardım için Karadeniz'e, oradaki Rus kuvvetlerine üstün deniz kuvvetleri göndermeye mütemayildir [eğilimlidir]. Bu itibarla İzmir ve İzmit körfezlerinin denizaltılara ve tayyarelere karşı icap eden müdafaa tertibatını [savunma düzenlerini] yoluna koymak için oralara, eğer lazım ise, İngiliz teknik subayları gönderilmelidir. Bu ihtiyat tedbirleri Çanak-kale ve Boğaziçi'nde denizaltılara karşı ağılar vaz'ı [konulması] hakkındaki planlara bir ilave teşkil edecektir. Biz şimdiki hâlde

27 Kazım Karabekir, *Günlükler 1906-1948*, II. Cilt, Haz. Yücel Demirel, (İstanbul: YKY 2017), s. 1102. Pasif koruma tedbirleri için bkz. Bülent Bakar, *Hava Taarruzuna Karşı Türkiye'de Pasif Korunma (1935-1945)*, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2019).

28 Rauf Orbay, 1939'da siyasete geri dönmüş ve Kastamonu milletvekili olmuştur. 1942-1944 arasında Türkiye'nin Londra Büyükelçisi olacaktır. Bkz. Süreyya S. Berkem, "Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)", *Hayat Mecmuası*, Sayı 32-34, Web Archive, <https://web.archive.org/web/20070929195730/http://www.rauforbay.org/> (Erişim: 26.05.2025).

herhangi askerî taahhüt [üstlenme] altına girmiş olmuyoruz... Biz, Rusya'nın tam bir bitarafıya riayet edeceğini [tarafsızlığa uyacağını], hatta dostça davranacağını ummaktayız. Bununla beraber eğer Türkiye kendisini tehlikede görür ve İngiltere'den berri [deniz] yardım isterse o zaman Akdeniz vaziyetinin ve İtalya'nın takınacağı tavrın delaletine [işaretine] göre kendisi ile resmî taahhüt için görüşürüz. Olabilir ki sadece İngiliz donanmasının İzmir'e gitmesi Rusya'yı herhangi bir taarruz hareketinden vazgeçirir. Ve bu donanmanın İzmit Körfezi'ne kadar gitmesi Rusya'nın Boğaziçi'nde bir çıkarma yapmasına mâni olur. Herhâlde Karadeniz'de hâkimiyet tesis etmemiz için icap eden harekât bu ihtimallere göre tespit edilecektir.

General Orbay, bu beyanata gayet müteşekkik olduğunu, iki devlet arasında resmî taahhüt olmadığı noktasını tamamıyla anladığını, avdetinde [dönüşünde] bunu hükûmetine bildireceğini ve ismi geçen üslerde icap eden hazırlık tertibatının yapılacağını söyledi. Ben, işin hukuki cihetine [tarafına] temas etmedim. Bu cihet [taraf] resmî bir taahhüt mevzubahis olduğu zaman şüphesiz göz önünde tutulacaktır. Türkiye'nin ancak kendisini tehlikede hissettiği yahut fiilen muharip vaziyetine girdiği zaman İngiltere'den yardım isteyeceği kabul edilmiştir.²⁹

29 Winston Churchill, *Çörcil Anlatıyor*, çev. Ahmet Emin Yalman, Cilt: II, (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1949), s. 357-358.